

REFLECȚII ASUPRA CONCEPTELOR DE NAȚIONALITATE ȘI CETĂȚENIE ÎN MATERIA STATUTULUI PERSONAL

Valeriu BABĂRĂ

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

Based on the idea of recognition of each person's marital status, and the existence of the right to nationality of everyone with political status, the purpose of this article is to highlight some of the most important aspects of these institutions.

The research of personal status and nationality also requires a comparative analysis: comparative law, in matters concerning nationality regulations and comparative private international law, as depending of the criteria adopted by the countries for nationality adjudgement, we can shape more precisely the influence of the nationality on the personal statute.

Pornind de la ideea recunoașterii unui statut civil fiecărei persoane și a existenței, în același timp, a dreptului la naționalitate al fiecăruia ca statut politic, scopul acestei lucrări este de a reliefa unele aspecte dintre cele mai importante ale acestor instituții. Intenția nu este una facilă, având în vedere că ne situăm în domenii diferite: acela al dreptului internațional privat și al dreptului public – național și internațional.

Statutul personal prin elementele sale ne conduce spre reglementări aparținând dreptului civil (referitoare la starea civilă a persoanei, la capacitate, acte juridice etc.), dreptului familiei (încheierea și desfacerea căsătoriei și raporturile patrimoniale și nepatrimoniale dintre soți, filiație, adopție etc.), dreptului constituțional (drepturile cetățenești). Toate aceste domenii, privite din perspectiva dreptului internațional privat, se deplasează pe terenul conflictelor de legi, pentru fiecare dintre domeniile menționate trebuind determinate legile aplicabile.

Naționalitatea aparține dreptului intern al statelor, existând, pe lângă prevederile constituționale, și legi speciale prin care se stabilesc modurile de dobândire și, respectiv, de pierdere a acesteia. Totodată, naționalitatea aparține dreptului internațional public prin faptul că vizează unul dintre drepturile fundamentale recunoscute pe plan internațional, precum și datorită existenței unor convenții internaționale în această materie.

Cercetarea statutului personal și a naționalității impune, totodată, și o analiză comparativă: dreptul comparat în materia reglementărilor privind naționalitatea și dreptul internațional privat comparat, avându-se în vedere că, în funcție de criteriile adoptate de state pentru atribuirea naționalității (*jus sanguinis*, respectiv *jus soli*), se poate contura cu mai multă precizie influența acesteia asupra statutului personal.

Situându-se la intersecția atâtor discipline juridice, dar și a dreptului internațional cu dreptul național al statelor, se impun câteva precizări legate de raportul drept intern – drept internațional. Astfel, statul este principalul actor al relațiilor internaționale, iar dreptul internațional este creat și în același timp destinat statelor, aparținând comunității internaționale. Însă, statele, fiecare în parte, sunt libere să acționeze independent de ordinea juridică internațională, sau acțiunea lor este numai parțial „controlată” de această ordine. Competențele pe care un stat le exercită în ordinea sa internă nu sunt „dictate” de o ordine juridică superioară a dreptului internațional. Exemplul cel mai elocvent îl constituie atribuirea naționalității resortisanților săi de către un stat, supunerea persoanelor, bunurilor sau situațiilor localizate pe teritoriul său competenței propriilor organe interne. În privința acestui raport sunt conturate cele două teorii cunoscute: monistă și dualistă. Fără a intra în detalii, precizăm orientarea dreptului Republicii Moldova spre monismul cu primatul dreptului internațional, pe de o parte, sens în care dispozițiile constituționale (art.4 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova) arată că în cazul neconcordanțelor dintre pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale la care Republica Moldova este parte și legile interne, prioritate au reglementările internaționale, dar și spre doctrina dualistă, pe de altă parte (statul având obligația, potrivit art.8 alin.(1) din Constituție, să respecte Carta ONU și tratatele la care este parte) [1].

În această ordine de idei, se impun câteva clarificări cu privire la dreptul intern. În sensul cel mai comun, dreptul intern desemnează dreptul etatic, opus dreptului internațional. Ordinea juridică internă cuprinde ansamblul de norme și instituții ale unui stat, iar interesul dreptului internațional vis-à-vis de acesta privește numai măsura în care răspunderea unui stat poate fi angajată.

În al doilea rând, în cadrul dreptului internațional privat, noțiunea „drept intern” este opusă noțiunii „drept străin” și desemnează ceea ce în această ramură denumim „*lex fori*” [2]. O altă accepțiune a dreptului intern este legată de raporturile juridice care nu au nici un caracter transfrontier, adică cele care nu întâlnesc nici un element de extraneitate și reprezintă dreptul material intern.

Declarația Universală a Drepturilor Omului, document de o deosebită importanță pe plan internațional, prevede, în art.15, dreptul fiecărei persoane de a avea o naționalitate. Desigur, problema elaborării unor reglementări în acest domeniu, determinării unor criterii în funcție de care se va stabili cine sunt naționali unui stat, rămâne în sarcina fiecărui stat. Prin urmare, elementul de legătură dintre dreptul internațional, privit ca un corpus de reguli reglementând relațiile dintre state și persoane, ca elemente componente ale statelor, îl constituie naționalitatea.

Fiecare persoană are, din punct de vedere legal, anumite obligații față de stat și, totodată, dreptul de a fi protejată de către stat. Un dublu statut este dobândit de fiecare individ începând de la naștere: pe de o parte, este statutul politic, adică acela în virtutea căruia persoana devine subiect al unei anumite țări și, pe de altă parte, statutul civil care-i conferă anumite drepturi și-i impune anumite obligații de cetățean. Statutul politic este determinat de naționalitate.

Ideea că naționalitatea aparține dreptului intern al fiecărui stat la momentul actual este unanim acceptată, dar în același timp este un concept de drept internațional. Determinând naționalitatea unei persoane nu înseamnă doar a distinge care sunt naționali, ci și care sunt ne-naționali. Acest lucru implică stabilirea statutului internațional al non-naționalilor și competența cu privire la subiectele comunității internaționale a autorităților guvernamentale străine. Înțelesul conceptului de naționalitate poate fi desprins din dreptul intern.

Dacă naționali unui stat sunt persoanele al căror statut este deplin, în conformitate cu drepturile și obligațiile ce decurg din raporturile de cetățenie, non-naționali, adică străinii, cetățeni ai altui stat (altor state), beneficiază de un statut juridic stabilit de legislația internă și de convențiile internaționale, încheiate pe bază de reciprocitate, statut care, de regulă, este inferior celui de cetățenie. De asemenea, pe lângă străinii, în categoria non-naționalilor se includ și persoanele care nu au cetățenia altui stat, de fapt nu au nici o cetățenie (apatrizii), dar și persoanele care posedă două cetățenii (bipatrizii).

Apatrizii au o poziție dificilă, în general aceștia fiind lipsiți de un statut propriu și de protecția unui stat. Deși sunt asimilați străinilor, apatrizii au în fapt o situație inferioară.

Bipatrizii sunt categoriile de persoane care au dobândit cetățenia unui stat ca urmare a nașterii din părinți cetățeni și cetățenia altui stat ca urmare a căsătoriei în străinătate (când un stat nu prevede pierderea cetățeniei, iar celălalt îi acordă automat cetățenia). De exemplu, un copil născut în afara Statelor Unite din părinți americani poate avea, pe lângă cetățenia părinților săi, și pe aceea a statului unde s-a petrecut evenimentul nașterii (dacă acesta recunoaște principiul *jus soli*). La fel, copilul născut în Statele Unite, din părinți străini, va dobândi, în virtutea lui *jus soli*, cetățenia americană, pe lângă aceea a părinților săi. Dubla cetățenie poate decurge și din căsătorie (când o persoană dobândește automat cetățenia soțului străin) sau din naturalizare (când un stat permite persoanei căreia i-a acordat cetățenia să păstreze și cetățenia de origine sau nu impune ca și condiție renunțarea la aceasta). Situația de bipatrid nu ridică foarte multe probleme din punct de vedere personal, al statutului, ci mai degrabă din perspectiva relațiilor interstatale (în ceea ce privește îndeplinirea obligației de prestare a serviciului militar, care ia în considerare regula rezultată din convențiile internaționale, a cetățeniei active și a protecției diplomatice).

În Europa, sub auspiciile Consiliului European a fost adoptată Convenția pentru reducerea cazurilor de naționalitate multiplă (1963). Dar, în timp, urmare a tendinței de acceptare de către state a acestei situații, a fost adoptat (în 1993) un Protocol de amendare a Convenției. Acesta permite dubla naționalitate în două situații: când se urmărește realizarea unității de naționalitate în cadrul familiei și când este vizată integrarea celei de-a doua generații de emigranți. Pe de altă parte, Convenția europeană din 1997 privind naționalitatea nu conține dispoziții restrictive relative la bipatridie, astfel că state ca Olanda și Germania au introdus în legislațiile interne prevederi favorabile dublei naționalități.

În continuare, considerăm utile unele explicații referitoare la conceptele de naționalitate și cetățenie. Definiția pe care Mancini a dat-o națiunii era aceea de societate naturală de oameni dispunând de unitatea lor de teritoriu, de origine, de obiceiuri, de limbă, conform comunității, vieții și conștiinței sociale [3]. Naționalitatea se referă la statutul acestui grup de oameni, este identitatea de apartenență a individului la o națiune.

Istoricul noțiunii „națiune” anunță apariția noțiunii de stat-națiune. Pentru romani, *natio* erau zețele nașterii și ale originii. *Natio* se referă la oameni și populații, spre deosebire de *civitas*, care desemnează poapoare și triburi care nu erau încă organizate în asociații politice.

În accepțiunea clasică, națiunile sunt comunitățile de oameni care au aceeași origine, care sunt integrate geografic sub forma vecinătăților, iar din punct de vedere cultural – prin limba lor comună, obiceiuri, tradiții, dar care nu sunt înregrate din perspectivă politică în forma organizației statale [4]. Acest înțeles s-a perpetuat în perioada Evului mediu și chiar în zorii epocii moderne. Immanuel Kant menționa că un grup care se recunoaște ca fiind „adunat împreună într-o societate datorită descendenței comune trebuie numit națiune”.

Odată cu Revoluția franceză, națiunea a devenit sursa suveranității statale. În secolul al XIX-lea sensul termenului este legat de definirea identității politice a cetățeanului într-o comunitate democratică.

Conceptul de cetățenie este legat de noțiunea de autodeterminare a lui Rousseau. Dacă inițial se vorbea despre așa-numita „suveranitate populară” ca parte a suveranității regale și era considerată ca un contract între popor și guvernare, Rousseau, iar ulterior și Kant, au văzut-o ca o modalitate de convertire a autorității în autolegiferare. Kant vorbea despre legislația care poate apărea numai din „concurtența” și „unificarea în măsura în care fiecare decide la fel asupra tuturor și toți decid la fel în privința fiecăruia” [5], iar Rousseau despre realizarea identității dintre individ și corpul politic prin intermediul contractului social, care duce la transformarea voinței generale în „principiul și locul de întâlnire a tuturor voințelor particulare” [6].

Cetățenia a fost înțeleasă ca apartenență politică. Constituțiile sunt expresia unui consens formal, fiecare persoană așteaptă protecția egală și respectul integrității sale, ca individ unic, ca membru al unui grup etnic, cultural, ca cetățean. Toate aceste idei se regăsesc în sistemul politic vest-european și în cel american.

Abia de dată recentă, conceptul de cetățenie a fost înțeles ca acoperind statutul cetățenesc. Cetățenia, ca apartenență la stat, definește o persoană legată de o anumită națiune, a cărei existență este recunoscută de dreptul internațional. Criteriile în funcție de care se decide această apartenență (*jus soli*, *jus sanguinis*) nu leagă definitiv o persoană de stat, pentru că, la un moment dat, fiecare poate renunța la cetățenia dobândită astfel.

T.H. Marshall trasează evoluția cetățeniei, plasându-i originile în dezvoltarea succesivă a drepturilor civile în sec. al XVIII-lea, a drepturilor politice în sec. al XIX-lea și a drepturilor sociale în secolul XX. Dezvoltarea drepturilor civile a eliberat populațiile de statutul feudal. „Înarmați” cu o asemenea confirmare a autonomiei lor, indivizii devin liberi să contracteze cu societatea în ansamblu. Emanciparea politică transformă populația în „electorat”, aduce libertatea de a contracta cu statul și de a dispune de puterea lui. În fine, drepturile sociale asigură egalitatea socială și, astfel, abilitatea „practică” a tuturor indivizilor de a contracta și cu societatea, și cu statul” [7].

Multe state folosesc termenul „naționalitate” atunci când denumesc legătura ce se realizează între persoană și stat, pe când în legislația altora îl întâlnim pe cel de cetățenie, motiv pentru care se impun câteva precizări cu privire la cele două noțiuni. Între cetățenie și națiune există o legătură istorică, națiunea fiind cadrul în care se construiesc legitimitatea și practicile democratice.

Dacă în sistemul romano-germanic este posibilă acceptarea sinonimiei, în sistemul *common-law* noțiunea de cetățean se pare că are un sens specific. Distincția dintre cetățenie și naționalitate se observă la o analiză atentă a unor legi naționale. Astfel, U.S. Immigration and Nationality Act din 1952 conține, de exemplu, o secțiune (308) intitulată „Naționali dar cetățeni ai SUA de la naștere”. Al XIV-lea Amendament la Constituția Statelor Unite se referă clar la existența a două tipuri de cetățenii: aceea a Statelor Unite și aceea a statului de domiciliu, în virtutea „cetățeniei naționale” [8].

În conformitate cu legea daneză, persoanele născute pe teritoriul danez sunt „subiecți”, ceea ce-i distinge de „Netherlanders”. De asemenea, legile unor state latino-americane disting între naționalitate și cetățenie, cum ar fi în Honduras, care în Constituția din 10 septembrie 1924 se referă la „hondurasieni” și cetățeni [9].

În cadrul aceluiași demers, se cuvine să ne referim la câteva opinii exprimate cu privire la distincția dintre naționalitate și cetățenie. Astfel, potrivit opiniei formulate de A. Weiss, naționalitatea reprezintă „legătura care unește o persoană de o națiune determinată” [10]. Așa cum omul este legat de familie prin legături de filiație, prin alianțe ce rezultă din naștere, căsătorie sau adopție, iar de oraș prin domiciliu, este legat de națiune prin naționalitate. În viziunea sa, o națiune nu este doar „o asociație de cetățeni trăind pe același teritoriu, supunându-se aceluiași legi, recunoscând autoritatea aceluiași guvern”, ci și „un grup de oameni ... care se unesc să formeze același stat”.

În viziunea lui Vattel, națiunea „este o realitate care rezultă din factorii naturali și, în principal, din comunitatea de origine, identitatea de limbă, unitatea de cultură” [11], pe când statul este realizat prin unitatea guvernării. În fine, după părerea lui Fiore, „statul poate fi expresia vizibilă a națiunii, dar nu se realizează totdeauna. Un stat poate fi format din provincii locuite de populații de naționalități diferite și o națiune poate fi divizată în două sau mai multe state. De aceea, pentru a indica apartenența la un stat, cuvântul „cetățenie” este de preferat celui de naționalitate” [12]. Această opinie este supusă criticii pe motiv că noțiunea de cetățenie are o accepțiune diferită. Cetățeanul este membrul statului care este investit cu plenitudinea drepturilor civile și politice. Dar, alături de cetățean, coexistă atâtea categorii de persoane cărora, pe motiv de vârstă, sex, chiar rasă, le este refuzat exercițiul acestor drepturi. De aceea, se consideră că trebuie folosit termenul „naționalitate”, care înglobează tot ce este necesar pentru că fiecare cetățean este un național, dar nu fiecare național este cetățean.

De altfel, tema acestui studiu impune utilizarea termenului de naționalitate pentru a putea analiza aspectele statutului personal pe terenul conflictelor de legi, având în vedere rezidența ca element de protecție și punctul de legătură pe care aceasta îl reprezintă alături de celelalte aspecte individuale ce definesc o persoană, fără a o lega în mod automat de condiția de cetățean.

Dacă acceptăm naționalitatea ca apartenență la un stat (resortisanță), dar și la o națiune și cetățenia ca apartenență la un stat, dar și ca un set de drepturi și obligații, putem vedea naționalitatea ca „cetățenie formală” și putem aprecia cetățenia ca fiind „de esență” [13]. Aceasta conduce la apariția unor situații distincte: putem vorbi despre persoane care au aceeași cetățenie și aceeași naționalitate, despre persoane care au cetățenie diferită de naționalitate și despre persoane care nu au cetățenie, dar au o naționalitate (supușii britanici, care sunt considerați doar „cetățeni ai Commonwealth-ului”).

În dreptul Republicii Moldova nu există o definiție a naționalității, însă, așa cum reiese din cele menționate, aceasta poate fi privită ca statut al unei comunități de oameni, ca identitate de apartenență la o națiune determinată de unitatea de teritoriu, de origine, de limbă etc.

În schimb, termenul „cetățenie” este definit în Legea cetățeniei Republicii Moldova [14]. În acest sens, art.3 alin.(1) prevede că cetățenia Republicii Moldova stabilește între persoana fizică și Republica Moldova o legătură juridico-politică permanentă, care generează drepturi și obligații reciproce între stat și persoană. Altfel spus, cetățenia reprezintă legătura politică și juridică dintre o persoană și un stat (cetățenia este deci o situație juridică, un statut, care desemnează un complex de drepturi subiective și obligații ale unei persoane), dar, în același timp, o instituție juridică, un ansamblu de reguli de drept ce au ca obiect reglementarea, modul de dobândire și de pierdere a cetățeniei.

Constituția Republicii Moldova nu definește cetățenia, limitându-se doar la precizarea că aceasta se dobândește sau se pierde în condițiile prevăzute de legea organică (art.17 alin.(1)). Dacă avem în vedere faptul că același document face referiri la drepturile tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, naționalitate sau alte criterii, putem spune că termenul „naționalitate” este utilizat pentru a desemna persoanele care au o altă etnie decât cea a Republicii Moldova. Acesta este limbajul comun. Însă, din perspectivă juridică, se poate afirma că naționali Republicii Moldova sunt toate persoanele care au dobândit cetățenia Republicii Moldova de la naștere sau prin naturalizare, iar cetățenii sunt numai acei naționali care îndeplinesc condițiile pentru a exercita drepturile cetățenești, în conformitate cu prevederile constituționale.

În ceea ce privește dreptul internațional privat, aici cetățenia stă la baza aplicării legii naționale a persoanei, lege care cârmuiește, ca regulă, statutul personal, rațiune pentru care am preferat să folosim cu precădere termenul „naționalitate”. Trebuie să menționăm însă că termenul utilizat în reglementările de drept internațional privat cuprinse în Cartea a V-a din Codul civil este „cetățenie”.

În materia dreptului internațional privat statutul personal îl constituie ansamblul materiei care aparține stării civile și capacității persoanei. Legea care cârmuiește statutul personal (*lex personalis*) este concepută în mod diferit în diferite sisteme de drept.

Legea care cârmuiește statutul personal (*lex personalis*) în dreptul internațional privat al Republicii Moldova se prezintă sub forma legii naționale (*lex patriae*). Mai mult, naționalitatea ar fi unicul factor de legătură, întrucât domiciliul sau reședința se aplică numai atunci când ea este inoperantă.

În acest sens, art.1587 alin.(1) din Codul civil prevede că starea civilă și capacitatea persoanei fizice sunt cârmuite de legea națională. Interpretarea noțiunii de lege națională este dată la alin.(2) al aceluiași articol, care stabilește că lege națională se consideră legea statului a cărui cetățenie o are persoana. Prin urmare,

pentru cetățeanul Republicii Moldova legea națională este legea Republicii Moldova. Astfel, cetățenia constituie punctul de legătură pentru norma conflictuală în al cărei conținut intră starea civilă și capacitatea persoanei fizice.

Determinarea cetățeniei se face conform legii statului a cărui cetățenie se invocă. De exemplu, dacă o persoană invocă cetățenia italiană, în fața instanțelor din Republica Moldova, într-o problemă de capacitate de exercițiu, problema dacă această persoană este sau nu cetățean italian va fi soluționată de instanța din Republica Moldova, în conformitate cu legea italiană. În același mod va fi determinată și cetățenia invocată de o altă persoană. Determinarea cetățeniei înseamnă, deci, și determinarea legii naționale a persoanei fizice respective.

În acest context, se impune precizarea că această prevedere consacră o excepție de la regula calificării după legea forului, stabilită de art.1577 alin.(1) din Codul civil. După cum rezultă explicit din prevederile alin.(1) art.1587 din Codul civil, aplicarea legii naționale, deci luarea cetățeniei ca punct de legătură, constituie regula în materie, de la care există și unele excepții, în cazurile când se aplică legea domiciliului sau a reședinței.

Astfel, în cazul în care persoana are două sau mai multe cetățenii, legea națională se consideră legea statului cu care persoana are cele mai strânse legături, în sensul alin.(2), iar cele mai strânse legături persoana le poate avea prin intermediul domiciliului sau reședinței.

În continuare, art.1587 alin.(3) prevede că „legea națională a apatridului se consideră legea statului în care el își are domiciliul sau reședința”. În opinia noastră, această formulare este una confuză, în sensul că dacă persoana este apatrid, adică nu are nici o cetățenie, atunci legea națională nici nu există. Totodată, legea națională nu poate fi legea domiciliului (reședinței), având în vedere că ambele constituie noțiuni distincte, reprezentând două aspecte ale aplicării legii personale [15].

Pornind de la aceste precizări, considerăm că reglementarea potrivită ar fi următoarea: „În situația în care persoana nu are nici o cetățenie (apatrid), în locul legii naționale (care nu există) va fi aplicată legea domiciliului, iar în lipsa domiciliului – legea reședinței”.

În conformitate cu art.1578 alin.(5) din Codul civil, legea națională a cetățeanului Republicii Moldova care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetățenie, este legea Republicii Moldova. Astfel, rezultă că în cazul dublei cetățenii, din care una este cea a forului, legea națională se consideră cea a forului. Așadar, legea Republicii Moldova va fi aplicată pentru cetățenii Republicii Moldova, chiar dacă aceștia au dobândit și o altă cetățenie, atâta timp cât ei nu au pierdut cetățenia Republicii Moldova, în conformitate cu dreptul Republicii Moldova.

Numele persoanei este, de asemenea, reglementat de legea națională. Această soluție rezultă din conținutul art.1589 din Codul civil, care prevede că drepturile cetățeanului străin sau al apatridului la nume, folosirea și protecția lui sunt guvernate de legea națională, fiind vorba, desigur, despre numele dobândit prin filiație, având în vedere că art.28 alin.(3) din același Cod stabilește că numele se dobândește prin efectul filiației.

În acest sens, constatăm că în dreptul conflictual al Republicii Moldova există o neconcordanță între reglementările stabilite de art.1589 din Codul civil și de art.159 din Codul familiei, care prevede că în Republica Moldova, în cazul părinților (părintelui) cetățeni străini sau apatrizi, paternitatea (maternitatea) se stabilește conform legislației Republicii Moldova, iar art.157 din același Cod prevede că drepturile nepatrimoniale ale soților se determină potrivit legii domiciliului.

Astfel, din aceste reglementări rezultă că în materia respectivă se aplică trei legi diferite: legea națională, legea forului și legea domiciliului. Considerăm că legea națională trebuie să fie legea care cârmuiește atât numele, cât și stabilirea filiației și drepturile nepatrimoniale, iar în cazul în care soții au cetățenii diferite sau sunt apatrizi – legea domiciliului.

Legea națională se aplică în mod dominant și în legislațiile altor state europene – Franța, Italia, Germania, România, Grecia. Dar, fenomenul la care asistăm în prezent este manifestarea unor noi tendințe în practica soluționării conflictelor de legi, în domeniul relațiilor de familie cel puțin. Este vorba despre aplicarea de către instanțe a legii statului cu care un anumit raport are mai multe legături, ca sistem mai flexibil, care poate acoperi dinamica lumii contemporane. De altfel, s-a observat că, în general, în nici un sistem juridic legea națională nu se poate aplica în domeniul familiei ca soluție generală unică, ci numai ca soluție particulară, făcând parte dintr-un sistem de soluții în care legea instanței, a domiciliului, a reședinței joacă un rol mai mult sau mai puțin important.

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1, în vigoare din 27.08.1994.
2. Francois Rigaux. Droit international prive. Maison F.Larcier, S.A., Bruxelles, 1987, tomme I, p.16.
3. Mancini. Diritto internazionale. - Napoli, 1873, p.37.
4. Jurgen Habermas I. Citizenship and National Identity. – În: The Condition of Citizenship. – London: Sage, 1994, p.23.
5. Kant Im. Metaphysik der Sitten, apud J.Habermas. Op. cit., p.46.
6. Manent P. Histoire intellectuelle du liberalisme. Dix leçons, Calman-Levy, „Liberte de l’esprit”. - Paris, 1987, p.163.
7. Tamara K.Harvey. Migrant Workers and Their Families in the E.U.: The Pervasive Market Ideology of Community Law”. – În: J.Shaw & G.More (Eds.), New Legal Dynamics of E.U., Oxford University Press, 1996, p.158.
8. Claudius O. Johnson. American Government National, State and Local. - New York, Thomas Y. Crowell Company, 1955, p.141.
9. Christian Bouchindhomme Cr., Rochlitz R. Ecris politiques. - Paris: Cerf, 1990, p.232.
10. Weiss A. Droit International prive. Traite theorique et pratique. Librairie de la Societe du requiel J.B. Sirey et du Journal du Palais Ancienne, Maison L. Larose & Forwel, 1907, p.7.
11. E. de Vattel. Traite du droit de gens. Preliminaire. - Paris, 1983.
12. Fiore P. Le droit international prive. 2e ed. Tomme I, 1890, p.356.
13. Atsushi Kondo. Citizenship in a Global World. – În: Comparative Citizenship and Aliens Rights, Palgrave Publishers Ltd., 2001, p.229.
14. Legea cetățeniei Republicii Moldova, nr.1024-XIV din 2.06.2000 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.98-101(709).
15. Pentru detalii *a se vedea*: Babără V. Drept Internațional Privat. Ediția a III-a. - Chișinău: F.E.P. „Elena”, 2009, p.206-219.

Prezentat la 26.04.2012